

Personbetecknande verbavledningar i Ordbok över Finlands svenska folkmål. En utvärdering av ordbokens sökfunktioner

Caroline Sandström & Carola Åkerlund

The study examines the various search possibilities in the e-dictionary *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (Dictionary of Swedish Dialects in Finland) published in 2013. The dictionary project was initiated as early as in the middle of the 20th century, and the concrete editing process started in the 1960s; by 2007 four volumes of the dictionary had been published. To evaluate the search function we examine how a group of derivational suffixes, i.e. *-are, -bla, -dra, -el, -er, -ing, -lla, -ska, -ssa, -us*, are distributed in the e-dictionary, according to their geographical spread and semantic differences. Our results show that the search function developed for the dictionary is a helpful and efficient tool for finding patterns in the distribution of derivational suffixes, but for some purposes the search results need to be further analyzed manually.

1. Inledning

Ordbok över Finlands svenska folkmål (i fortsättningen FO) är en dokumentationsordbok över de svenska dialekter som talas vid finländska väst- och sydkusten. Ordbokens historia sträcker sig till mitten av 1900-talet. Utgivningen inleddes år 1976 och fram till 2007 har fyra tryckta band utkommit¹. Arbetet med att skapa en nätordbok av FO inleddes åren 2010–2011.

Vårt syfte är att studera ett urval personbetecknande verbavledningar i ordbokens material och samtidigt utvärdera sökmöjligheterna i FO som nätordbok. Vi granskar särskilt om det via sökningarna framträder geografiska och semantiska skillnader vid förekomsten av olika avledningssuffix.

¹ För kort bakgrund till ordboksprojektet, se <kaino.kotus.fi/fo> under fliken ”Om ordboken”, Ahlbäck (1976), Slotte (1981), Cantell & Sandström (2012:157f.).

I Cantell & Sandström (2012) diskuteras planering och praktiska problem vid överföringen av den tryckta FO till en nätordbok. På konferensen om lexikografi i Norden 2013, då ett pilotavsnitt (*i-k*) hade publicerats på nätet, diskuterades utmaningar vid lemmatisering och länkning². Det mål som uppställdes var att ordbokens hänvisningar skulle länkas så att man genom att klicka på en länk fördes till det ställe som avsågs (Cantell & Sandström 2012:165). Genom fortsatt tätt samarbete mellan FO:s redaktion och språkteknologerna på Institutet för de inhemska språken kunde målet nås vid uppdateringen i november 2014.

Målsättningen var att FO på nätet skulle bli mångsidigt sökbar, så att det var möjligt att göra enkla sökningar i lemmalistan, avancerade sökningar med avgränsningar och filter och sökningar i ordbokens hela material (Cantell & Sandström 2012:165). Redan vid publiceringen av pilotavsnittet 2013 var FO:s sökfunktioner utbyggda så att sökningarna kunde avgränsas till olika element i artiklarna. Förutom bland uppslagsorden – simplexord och/eller sammansättningar – är det i nätordboken möjligt att söka bland uttalsvarianter och exempelfraser. Genom funktionen ”Sök i hela texten” kan man göra sökningar även i betydelseförklaringarna, trots att dessa inte märkts upp som separata element. Tack vare sökfilter kan man också avgränsa sökningen bl.a. enligt beläggort eller dialektområde, uttalsvariant, ordklass, böjningskategori (deklinations- och konjugationsklass) och etymologi (t.ex. finska, ryska, amerikaengelska som långgivande språk).

Utifrån Tarp (2012:116f.) kan ambitionerna för FO som nätordbok hänföras till kategori två av de fyra kategorier han iakttar i utvecklingen från pappersordböcker till moderna interaktiva e-ordböcker. Kategorin innefattar en stor grupp traditionella e-ordböcker som enbart i begränsad utsträckning dragit nytta av landvinningar inom lexikografisk teori med moderna lexikografiska verktyg och teknologiska resurser. Hanks (2012:57ff., 82) och Abel (2012:83ff.) understryker att det inom dagens lexikografi finns stora möjligheter tack vare den snabba utvecklingen inom elektronisk lexikografi med tillgång till oändligt stora databaser och effektiva redigeringsprogram. Men samtidigt framhåller de att både

² Sektionsföredrag ”Lemmatisering och länkning i Ordbok över Finlands svenska folkmål på nätet” av Sandström, C. & Outi Lehtinen & Risto Widenius på 12 konferensen om lexikografi i Norden, Oslo 13–16 augusti 2013 (opublicerat).

lexikografer och förlag lever i en hård värld med ekonomiska realiteter och begränsningar.

I detta bidrag utvärderar vi sökmöjligheterna i nätordboken FO för att få en uppfattning om hur man kan hantera dialektmaterial med andra metoder än de traditionella, så som att manuellt excerpera uppteckningar och bandinspelningar. I arbetet med att redigera ordboken har vi haft en känsla av att det finns en viss snedvridning i materialet då det t.ex. gäller förekomsten av pejorativa benämningar för personer och vissa typer av personavledningssuffix. Med hjälp av den avancerade sökfunktionen undersöker vi därför om det finns geografiska och semantiska skillnader i bruket av verbavledningar i FO. Vi har avgränsat oss till avsnittet *a–k* som var publicerat på nätet våren 2015 och undersöker personbetecknande avledningar med suffixen *-are, -bla, -dra, -el, -er, -ing, -lla, -ska, -ssa, -us*. Viktiga frågeställningar är bl.a. om det finns risk för att materialet i nätordboken blir ohanterligt med för många irrelevanta träffar och i vilken utsträckning sökningarna måste kompletteras med manuella kontroller.

2. Verbavledningar i svenskan

I undersökningen fokuserar vi på personbetecknande suffixavledningar. Enligt en indelning i Josefsson (2005:105ff.) hör verbavledningar till gruppen komplexa ord. Gruppen kan indelas i sammansättningar och avledningar, och vidare kan avledningar vara antingen prefix- eller suffixavledningar. Josefsson (2005:117) framhåller att avledningssuffixens funktion är ”att modifiera det som de har förenats med och på så sätt skapa ett nytt ord”.

En grupp bland personbetecknande suffixavledningar som de flesta handböcker lyfter fram är det substantivbildande suffixet *-are*, nomen *agentis* (Josefsson 2005:124). Det är allmängermanskt och produktivt (Thorell 1984:78, Liljestränd 1993:69). Suffixet betecknar personer som yrkes- eller vanemässigt utövar viss verksamhet (Thorell 1981:103). Thorell (1981:105) framhäver också att suffixet *-are* är primärt i förhållande till suffixet *-ska*. Hellquist (1922) påpekar att suffixet *-er*, som i fornsvenska markerade nominativ singular maskulinum, är en kvarleva i ord med

förklenande betydelse – t.ex. FO:s *blasker* eller *burker* ’tölp’ och FO:s *gormer* ’skrikhals’ – och kan ge upphov till nybildningar.

Widmark (1996) diskuterar nedsättande ord i dialekter utifrån Gustaf Ericsson samlingar från Södermanland (slutet av 1800-talet). Hon poängterar att sådana var erhört frekventa bland den tidens allmoge, men ofta enbart lokala till sin utbredning. Orden var inte alltid grovt nedsättande utan kunde användas skämtsamt och sedan spridas. Men det finns en gråzon mellan det klart fördömande och det humoristiska vilket har samband med de normer och värderingar som rådde i samhället; man skulle inte avvika från det normala.

Då de nedsättande benämningarna uppstått har personer som uppfattats som dumma och enfaldiga, otympliga och tafatta, slarviga och orediga, tillgjorda, inställsamma, lömska, framfusiga och bullriga, eller missnöjda och snarstuckna, varit måltavla och benämnts med pejorativer, t.ex. *skrävlare* eller *kloker* ’snusförnuftig person’. Som positiva egenskaper uppfattades däremot egenskaper som att vara vettig, duglig, stillsam och att visa respekt för sina medmänniskor (Widmark 1996:88).

Kvinnor bedömdes huvudsakligen utifrån hur de fungerade i hemmet, medan männen bedömdes enligt sin förmåga att samarbeta och arbeta hårt. Negativa omdömen drabbade kvinnor som uppfattades som otuktiga, slarviga, snuskiga, elaka och trätgiriga, t.ex. FO:s *bubbla* ’ilsken, trätande kvinna’. Männen däremot skulle inte vara tjurskalliga och tvära (t.ex. FO:s *kinkus* ’grinolle, kinkblåsa’), självsvåldiga, småaktiga, fjäskiga eller glupska. I arbetet med vårt finlandssvenska material har vi iakttagit liknande mönster i fördelning av såväl egenskaper som könsfördelning som Widmark gjort, vilket också syns i att det var lätt att hitta exempel i FO:s material.

3. Metod och sökningar

Sökningarna på suffixavledningar gjordes i det avsnitt som våren 2015 fanns tillgängligt av nätordboken, dvs. avsnittet *a–k*. Vi utgick från avledningarna *-are*, *-bla*, *-dra*, *-el*, *-er*, *-ing*, *-lla*, *-ska*, *-ssa*, *-us* som är eller kan vara avledda av ett verb. Vid valet av avledningar utgick vi från frekvens. Mest frekventa var typerna *-are*, *-ska*, *-er*, *-ing* och *-us*, vilka även nämns i referenslitteraturen som produktiva avledningar (Thorell 1981:103

och 1984:78, Liljestrand 1993:69). En kategori med något färre träffar var avledningarna *-bla*, *-dra*, *-el*, *-lla* och *-ssa*. Vissa avledningar utelämnades då verb saknas som grund eller träffarna var alltför få (*-nna*, *-lle*, *-ika*, *-ul*, *-ur* och *-or*).

I en del fall finns det ett annat personbetecknande substantiv med samma betydelse, som då troligen är det ord som avledningen bygger på (Thorell 1981:106). I fråga om suffixet *-er* i FO, t.ex. *blasker* 'slarv, tölp', *fjönter* 'narr, fjant', *köver* 'uppkäftig pojke', kan det vara svårt att bedöma om ursprunget är en synonym personbeteckning (*blask*, *fjönt*, *köv*) eller om avledningen primärt bygger på motsvarande verb (*blaska* 'skämma ut sig', *fjönta* 'bete sig narraktigt', *kövra* 'gnata, tjata').

De konkreta sökningarna gjordes i nätordbokens avancerade sökning (se <kaino.kotus.fi/fo>) genom att i rutan "Sök uppslagsord" skriva in jokertecknet * + suffixet (t.ex. *el). Sökningarna begränsades ytterligare till kategorierna "huvudord" och "substantiv" för att utesluta bl.a. sammanställningar och verb. Vissa sökningar gav många irrelevanta träffar vilket gjorde att manuell kontroll krävdes för att utesluta icke-suffixavledningar.

4. Resultat

Våra sökningar gav som resultat att suffixet *-are* är det vanligaste personbetecknande avledningssuffixet i FO, vilket vittnar om att de svenska dialekterna i Finland ansluter sig till typiska svenska ordbildningsmönster (Thorell 1981:103 och 1984:78, Liljestrand 1993:69, Josefsson 2005:124). Av Tabell 1 framgår att det fanns drygt 350 relevanta träffar med personavledningen *-are*. Andra stora grupper var personavledningarna *-us* och *-el*. Bland de personbetecknande orden med suffixet *-are* finns vissa semantiska skillnader, vilket främst beror på att suffixet är så frekvent och bildar en omfattande och heterogen grupp. En betydande andel av orden med suffixet *-are* avser personer som yrkes- eller vanemässigt utövar viss verksamhet, t.ex. FO:s *basare* 'man som mjukade upp och böjde gärdsgårdsband', *bråkare* 'person som bråkade lin', *junnare* 'flottningsarbetare'³. Men det fanns också en stor grupp personavledningar

³ Personbeteckningen *junnare* är avledd av verbet *junna* 'flotta timmer' som går tillbaka på det dialektala finska verbet *junnata* 'röra sig långsamt'; se FO:s *junna*.

på *-are* som har en tydlig pejorativ betydelse, t.ex. FO:s *flöskare* 'sluskig karl' och *krapplare* 'sjukling; fuskare'.

Suffix	Antal personavledning	Totalt antal träffar
<i>-are</i>	353	661
<i>-us</i>	152	273
<i>-el</i>	95	527
<i>-er</i>	41	280
<i>-ing</i>	29	476
<i>-ska</i>	15	118
<i>-lla</i>	9	67
<i>-bla</i>	7	19
<i>-dra</i>	6	21
<i>-ssa</i>	3	47
Summa:	710	2 489

Tabell 1: Resultat för sökningarna av de tio suffixavledningarna i FO.

Som framgår av Tabell 1 var de relevanta sökresultaten för vissa suffix ganska få. Exempelvis gav sökning av ord som slutar på *-ing* 29 relevanta träffar medan sökning på suffixet *-el* gav totalt 527 träffar av vilka 95 visade sig vara personavledning av ett verb.

Våra resultat visar att även betydelsemässigt neutrala personbeteckningar för både män och kvinnor finns, som t.ex. *horpare* 'person som går kippskodd', *gryckel* 'stelbent och stapplande människa', *irvus* 'person som grimaserar'.

Personsuffixet *-ska* betecknar kvinnor som utövar viss verksamhet, t.ex. *bykerska* 'tvätterska', *gniderska* 'äldre kvinna som masserar för muskelsträckning', medan suffixen *-bla*, *-dra*, *-lla*, *-ssa* vanligen används pejorativt för kvinnor: *jobbla* 'sladdrande kvinna', *fluddra* 'läattsinnig kvinna', *dulla* 'enfaldig, oföretagsam kvinna', *dussa* 'kvinna som stökar omkring utan att få något uträttat'.

Sökningarna visade att det finns geografiska skillnader i fördelningen av personsuffixen. Dessa mönster gäller även suffix med pejorativ innebörd. Suffixet *-el* har viss dominans i Österbotten t.ex. *dackel* 'dagdrivare; lätting', *kryckel* 'ynkrygg', medan *-er* förekommer mer i södra Finland (Åland, Åboland, Nyland) t.ex. *dröler* 'sölare', *gluffer* 'storätare; tölp'. Även suffixet *-us* dominerar i södra Finland (Åboland och västra Nyland), t.ex. *daskus* 'slaver', *kräpplus* 'grälsjuk man'. De geografiska skillnader som framträder i våra sökresultat var inte en överraskning eftersom vi i arbetet med materialet till ordboken iakttagit att insamlare på vissa orter verkar ha varit särskilt fokuserade på pejorativa benämningar. På dessa orter är också vissa pejorativa suffix mer frekventa, t.ex. suffixet *-us* i Nagu och Pargas.

Som ovan konstaterats har vi i FO lagt märke till liknande mönster som finns hos Widmark (1996). Varken kvinnor eller män skulle vara alltför pratsamma eller skvallriga, t.ex. FO:s *bibla* 'sladdertaska' och FO:s *bralla* 'skrävlare' är exempel på pejorativa personavledning för sådana personer. För båda könen uppfattades också lättja och sysslolöshet som negativt, t.ex. FO:s *dalla* 'kvinna som går lat och sysslolös' och FO:s *döding* 'lätting som bara vill masa sig'.

5. Utvärdering

Fördelen med sökningar i en nätordbok jämfört med traditionella analysmetoder är att man kan hantera stora material och att man hittar belägg som man kanske hade missat med manuella metoder (jfr även Abel 2012, Hanks 2012). Dessutom är analysen mindre beroende av forskarens förhandsuppfattningar, dvs. man upptäcker mönster och tendenser, så som geografiska mönster i fördelningen av suffixtyper.

Sökningar i större textmassor i den redigerade ordboken gör att man inte har samma omedelbara kontakt med källmaterialet som då man arbetar mer traditionellt med upptecknat arkivmaterial eller bandinspelningar. (Jämför även diskussionen i Hovmark 2012:301f., 305f.). I den aktuella nätversionen kan sökningarna inte avgränsas tillräckligt utan ger mycket onödigt brus, vilket innebär att man måste göra kompletterande kontroller och analyser.

Ett alternativ hade varit att använda funktionen "Sök i hela texten", dvs. söka via betydelseförklaringarna i brödtextern, men eftersom redaktörerna vid

redigeringen av FO haft fria händer kan förklaringarna i vissa fall bygga på individuella lösningar och vara utformade efter varierande mönster, vilket gör att det kan vara svårt att komma på sökord som ger adekvata resultat.

Litteratur

Ordböcker

FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. (2013–). Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 33. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. <kaino.kotus.fi/fo> (april 2015).

Annan litteratur

Abel, Andrea (2012): Dictionary writing systems and beyond. I: *Electronic lexicography*. Oxford: University Press, 83–106.

Ahlbäck, Olav (1976): Inledning. I: *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, VII–XXVIII.

Cantell, Ilse & Caroline Sandström (2012): Hur blir en traditionell, tryckt ordbok en webbordbok? I: *Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden. Lund 24–27 maj 2011*. Lund, 157–168.

Hanks, Patrick (2012): Corpus evidence and electronic lexicography. I: *Electronic lexicography*. Oxford: University Press, 57–82.

Hellquist, Elof (1922): *Svensk ordbildningslära från historisk synvinkel*. Lund: Gleerups.

Hovmark, Henrik (2012): Data og repræsentativitet i ordbogsarbeidet. I: *Nordiska studier i lexikografi 11. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden. Lund 24–27 maj 2011*. Lund, 296–308.

Josefsson, Gunlög (2005): *Ord*. Lund: Studentlitteratur.

Liljestrand, Birger (1993): *Så bildas orden*. Lund: Studentlitteratur.

Slotte, Peter (1981): Ordbok över Finlands svenska folkmål – problem och metoder. I: *De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion*. Åbo: Åbo Akademi, 45–64.

- Tarp, Sven (2012): Theoretical challenges in the transition from lexicographical p-works to e-tools. I: *Electronic lexicography*. Oxford: University Press, 107–118.
- Thorell, Olof (1981): *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte studium.
- Thorell, Olof (1984): *Att bilda ord*. Malmö: Scriptor Förlag.
- Widmark, Gun (1996): Drög och lortlolla. Om nedsättande ord i dialekten. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1996*. Uppsala, 87–92.

Caroline Sandström
huvudredaktör, fil. dr.
Ordbok över Finlands svenska folkmål
Institutet för de inhemska språken
Hagnäskajen 6
FI-00530 Helsingfors
caroline.sandstrom@sprakinstitutet.fi

Carola Åkerlund
redaktör, fil. mag.
Ordbok över Finlands svenska folkmål
Institutet för de inhemska språken
Hagnäskajen 6
FI-00530 Helsingfors
carola.akerlund@sprakinstitutet.fi